

Journal of Resistance Literature
Faculty of Literature and Humanities
Shahid Bahonar University of Kerman
Year 14, No. 26, Spring/Summer 2022

An Analysis of the Effects of the Holy Defense Emblems in Poems of Isfahanian Poets

Majid Pakdelnia^{1*}, Shahrzad Niazi², Mahboubeh Khorasani³

Abstract

Political and social transitions after the revolution and the imposed war led the atmosphere of the society to a trend towards a sort of literature of endurance and perseverance called holy defense literature and holy defense as a great event in the history of Islamic revolution caused deep transformation in literature of Iran specially literature of perseverance. Undoubtedly literature of holy defense as a branch of the literature of perseverance has distinctive characteristics that separates it as a special type of literature from the other types. Survey and analysis of the poems of this type from various points of view has particular importance. One of the fields of survey is the presence of the prominent characters of the holy defense in poems of the poets that are introduced as the emblem and symbol in literal texts. In this study the poems of Isfahanian poets were selected. Isfahan is a city which played an important role in war and play of its citizens and the bravery of its commanders is not covert to anyone. The poets of Isfahan also enjoyed from this spiritual prop and created prominent artworks. Great martyrs as the significant emblems of the holy defense have significant effect in poems of perseverance and Isfahanian responsible poets express their thoughts through naming the innocent chivalrous emblems in their poems and retell their dramatic direct and indirect effects.

Emblems are the people that because of their specific moral, cultural and social characteristics deserve to be the model by other people. Thus, seeking these moral treasures among the literal texts and poems is a big

---

^{1*} Ph.D. Candidate in Persian Language and Literature, Najafabad Branch, Islamic Azad University, Najafabad, Iran: pakdel169@gmail.com

² Assistant Professor of Persian Language and Literature, Najafabad Branch, Islamic Azad University, Najafabad, Iran. (Corresponding Author Email: niazi_1@yahoo.com)

³ Associate Professor of Persian Language and Literature, Najafabad Branch, Islamic Azad University, Najafabad, Iran: najafdan@gmail.com

opportunity to know the effects of these emblems in individual and social aspects to display their role and influence in literature more than before. Therefore, this study which has been done in a descriptive-analytical way is supposed to survey and analyze their most important effects and reflects their practical role in developing human character and prosperity and the society identification.

Through Studying these poems among the works which they have collected the holy defense poems of Isfahan and the available collections in this field, the main impacts and transformation that these precious emblems had on poetry and the holy defense literature of Isfahan and even Iran, we can infer these results: Generally the impacts are classified into 8 groups: 1. Cohesion and replication with the national, religious and historical emblems 2. Keeping and reviving the religious national and historical identification 3. To motivate and stimulate the emotions 4. To keep the homeland, Independence and national honors. 5. Showing the emblems as national honor 6. The effect of religious emblems on beliefs and behaviors of holy defense symbols of Isfahan. 7. The youth emulation of emblems, warning and informing them 8. Bond with romantic mysticism.

Keywords: holy defense, perseverance literature, Isfahanian poets, emblem, impact

References:

- Akbari, M. (1992). *Criticism and analysis of the literature of the Islamic Revolution (Part I: Poetry)*. Tehran: Organization of Cultural Records of the Islamic Revolution.
- Akbari, M. (1992). *Criticism and analysis of the literature of the Islamic Revolution*. Tehran: Cultural Publications of the Islamic Revolution.
- Aminpour, Q. (1993). *Prompt mirrors*. Tehran: singer.
- Aminpour, Q. (2009). *Complete collection of poems*. Tehran: Morvarid Publications.
- Amiri Khorasani, A., & Akhshan, Gh. (2012). Religious emblems in Holy Defense poetry. *Journal of Resistance Literature*, 4 (7), 29-58.
- Behmorad, N. (2021). The manifestation of the myth in the poetry of Shafiee Kadkani and Badr Shaker al-Siyab. *Journal of Resistance Literature*, Shahid Bahonar University of Kerman, 13 (24).
- Esfafili, H. (1997). *Passing the lightning*. Tehran: Sardaran Shahid
- Esfafili, H. (2000). *Fiery men* (1st ed.). Khuzestan Martyrs' Congress Publications.
- Firouzi, H. (2017). Manifestation of myth in contemporary poetry with a look at resistance literature. *The 5th conference of Iranian textual research*. Tehran: National Library of Iran.

- Kafi, Gh. (2002). *A hand on fire (an analysis of war poetry)*. Shiraz: Navid Publications.
- Kafi, Gh. (2002). *A hand on fire or knowing the poetry of war*. Shiraz: Navid.
- Kafi, Gh. (2010). *Splinter words*. Shiraz, Zarrineh.
- Kakai, A. J. (2001). *A comparative study of resistance issues in the poetry of Iran and the world*. Tehran: Palizan.
- Kamyabi, M. M., Taromi Rad, H., & others. (2017). A reflection on the semantics of the word emblem in Quran and Hadith. *Ulum-i Hadith*, 23 (88), 59-23.
- Khomeini, R. (2001). *Sahifeh-ye Imam*. Tehran: Imam Khomeini Editing and Publishing Institute.
- Mansoori Larijani, A. (2010) *Acquaintance of the Holy Defense* (5th ed.). Gom: Khadem- Al-Reza.
- Mohammad Khorasani, Z. (2009). *Ritual poetry and the influence of Islamic revolution on it*. Tehran: Ashurai Culture Complex Publications.
- Mohammadi Deh Cheshmeh, H. (2018). A new research in the myths of the sacred defense poem. *Journals of Sacred Defense Literature Bi- quarterly*, Shahed University, 3 (2) 118-99.
- Qazveh, A. (2013). *Andimeshk train* (1st ed.). Tehran: Sureh Mehr Publications.
- Sangari, M. R. (2006). *Criticism and review of the literature of Holy Defence* (2nd ed.). Tehran: Palizan Publications
- Sangari, M. R. (2011). *Holy Defense literature*. Tehran: Publisher of the Foundation for the Preservation of Relics and Publication of the Values of the Holy Defense
- Shahrokhi, M. (1988). *War poetry collection*. Tehran: Amirkabir Publications.
- Shahrokhi, M. (1997). *Manifestation of love* (1st ed.). Tehran: Publications of Congress of Commander of Tehran Province.
- Still Forever 4*. (2011). (The Foundation for Preservation of the Works and Publication of the Sacred Defense Values of Isfahan Province, Rev.). Isfahan: Setaregan Derakhshan.
- Still Forever 5*. (2015). (The foundation for the preservation of the works and the publication of the values of the sacred defense of Isfahan province, Rev.). Isfahan: Dar Khojin.
- Still Forever*. (2008). (H. Mohammadi, Rev.). Isfahan: culture and people.
- Still Forever*. (2010). (The Foundation for Preservation of the Works and Publication of the Sacred Defense Values of Isfahan Province, Rev.). Isfahan: Discourse of Contemporary Thought.

- That's all.* (2006). (The foundation for preserving the works and publishing the values of the sacred defense of Isfahan province, Rev.). Isfahan: Homay Rahmat.
- Torabi, Z. (2002). *Anemone glory*. Qom: Sama Cultural Institute.

نشریه ادبیات پایداری

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال چهاردهم، شماره بیست و ششم، بهار و تابستان ۱۴۰۱

تحلیل تأثیر اسوه‌های دفاع مقدس در شعر شاعران اصفهانی

مجید پاکدل نیا^۱

شهرزاد نیازی^۲

محبوبه خراسانی^۳

چکیده

ادبیات دفاع مقدس بدون شک دارای ویژگی‌هایی است که به‌عنوان یک گونه ادبی خاص از سایر انواع ادبی متمایز می‌شود. بررسی و تحلیل اشعار این گونه از نظرگاه‌های مختلف حائز اهمیت است. اصفهان از جمله شهرهایی است که طلایه‌دار جنگ بوده و نقش‌آفرینی‌های اصفهانی‌ها در جنگ بر کسی پوشیده نیست. شعرای اصفهان نیز از این پشتوانه معنوی بهره برده و آثار هنری برجست‌های خلق کرده‌اند. شهدای والامقام به‌عنوان اسوه‌های بارز دفاع مقدس نقش و تأثیر بسزایی در شعر پایداری اصفهان ایفا می‌کنند و شاعران متعهد اصفهانی با ذکر نام اسوه‌های پاک و دلاور دفاع مقدس در اشعار خود از این شخصیت‌ها برای بیان افکار و اندیشه‌های خود استفاده کرده و تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم شگرف آنان را بازگو کرده‌اند. در این پژوهش که به روش توصیفی-تحلیلی انجام شده، تأثیر و نقش اسوه‌های دفاع مقدس در شعر شاعران اصفهان در ابعاد گوناگون نشان داده می‌شود. نتایج حاصل از تحقیق، این تأثیرات را شامل می‌شود: حفظ و احیای هویت‌های مذهبی، ملی و تاریخی، ایجاد انگیزه و تهییج احساسات، پاسداری از کیان، استقلال و افتخارات میهنی و ملی، منش دینی و اسلامی اسوه‌های دفاع مقدس با تأثیرپذیری از اسوه‌های دینی، الگوبرداری جوانان و هشدار و آگاهی‌بخشی به آنها و التزام به نوعی عرفان عاشقانه.

^۱. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، واحد نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد، ایران.

pakdel169@gmail.com

^۲. استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد، ایران. (نویسنده مسئول):

(niazi_60@yahoo.com)

^۳. دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد،

ایران. najafdan@gmail.com

واژه‌های کلیدی: دفاع مقدس، شاعران اصفهان، اسوه، تأثیر

۱- مقدمه

تحولات اجتماعی و حرکت‌های تاریخی با نفوذ خود بر اندیشه و افکار مردم، تحولات ژرفی را در جامعه پدید می‌آورند و بر عملکرد و زمینه اعتقادی و فکری یک ملت با سوق دادن آن به سوی نگاهی نو و باورهای جدید، دگرگونی ایجاد می‌کنند. انقلاب اسلامی و جنگ تحمیلی از جمله این پدیده‌هاست که با متأثر ساختن شئون مختلف جامعه، از جمله ادبیات و به‌ویژه شعر سبب گردید که شاعران و حماسه‌سرایان بسیاری میدان را برای بیان احساسات خویش آماده ببینند و به خلق آثاری گرانقدر مبادرت ورزند. تحولات اجتماعی و سیاسی پس از سال‌های ابتدایی انقلاب و رخداد جنگ تحمیلی، فضای جامعه را برای روی آوردن به گونه‌ای از ادبیات مقاومت و پایداری در قالب و شکل ادبیات دفاع مقدس هدایت کرد و این آمیختگی تا جایی پیش رفت که شعر انقلاب را با شعر دفاع مقدس یکسان دانستند و این دو مقوله را با هم تلفیق نمودند. دفاع مقدس به‌عنوان رخدادی عظیم در تاریخ انقلاب اسلامی سبب شد که دگرگونی‌های شگرفی در ادبیات ایران به‌ویژه ادبیات پایداری صورت گیرد و از این رهگذر، شخصیت‌های شاخص و تأثیرگذاری به‌عنوان نماد و اسوه، در ادبیات این حوزه مطرح گردد.

۱-۱- بیان مسئله

ادبیات دفاع مقدس بدون شک دارای ویژگی‌هایی است که آن را به‌عنوان یک گونه ادبی خاص از سایر انواع ادبی متمایز می‌سازد. بررسی و تحلیل اشعار این گونه از نظر گاه‌های مختلف حائز اهمیت است. شعرای بسیاری، گمنام و مشهور، در این نوع طبع آزمایی کرده‌اند و افق تفکرات و احساسات خود را درباره دفاع مقدس نشان داده‌اند. اصفهان از جمله شهرهایی است که طلایه‌دار جنگ بوده و نقش آفرینی‌های اصفهانی‌ها در جنگ بر کسی پوشیده نیست. شعرای اصفهان نیز از این پشتوانه معنوی بهره برده و آثار هنری برجسته‌های خلق کرده‌اند که در این پژوهش تلاش شده‌است با بررسی شعر شعرای اصفهان و استخراج اسوه‌های دفاع مقدس از خلال این اشعار و بررسی نقش آنها در شعر این شاعران، تأثیرات گوناگون آنها در ابعاد مختلف در ادبیات پایداری نشان داده شود.

۱-۲- پیشینه پژوهش

اگرچه تاکنون پژوهش‌های زیادی در زمینه شعر ادبیات پایداری و موضوعات مرتبط با آن صورت گرفته، در مورد بررسی نقش اسوه‌های دفاع مقدس بر شعر شاعران اصفهان تحقیقی انجام نشده است؛ از جمله پژوهش‌های صورت گرفته می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

نادر بهمراد (۱۴۰۰) در پژوهشی با نام «تجلی اسطوره در شعر شفيعی کدکنی و بدر شاکر السیاب» به بررسی و تحلیل نقش اسطوره‌ها در شعر این دو شاعر مبادرت ورزیده و بیان نموده است که شاعران چگونه از نقش اسطوره‌ها برای غنی‌تر ساختن اشعار خود بهره برده‌اند. تفاوت این پژوهش با تحقیق حاضر در نگاهی است که به تأثیرات این الگوها در اشعار عموم شاعران حوزه ادب پایداری شده است.

حمزه محمدی ده‌چشمه (۱۳۹۸) در مقاله «جستاری نو در اسطوره‌های شعر دفاع مقدس» با بررسی شعر چند تن از شاعران معاصر، همچون قیصر امین‌پور و حسین اسرافیلی، کارکردها و نقش اسطوره‌ها را در تبیین هویت ملی تحلیل کرده که از جهت جامعیت و شمول بر عمده ویژگی‌های اشعار شاعران دفاع مقدس، نسبت به پژوهش حاضر، مختصرتر است.

حسین فیروزی (۱۳۹۷) در مقاله ای با عنوان «تجلی اسطوره در شعر معاصر با نگاهی به ادبیات پایداری» به تحلیل تأثیرگذاری اسطوره‌ها به‌عنوان رؤیای جمعی و قومی بشر و برخاسته از ضمیر ناخودآگاه او در شعر پایداری پرداخته و با شیوه‌های مبتنی بر تجزیه و تحلیل داده‌ها در قالبی روایی و توصیفی، تأثیرگذاری اسطوره و نمادهای اساطیری در شعر پایداری و ویژگی‌های برجسته اسطوره‌شناختی آن را بررسی نموده است.

قدرت آخشن (۱۳۹۱) در پژوهش خود با نام «اسوه‌های مذهبی در شعر دفاع مقدس» سعی کرده تا با شناسایی و معرفی اسوه‌های مذهبی پربسامدی که در اشعار دفاع مقدس حضور دارند، خوانندگان را با جهان‌بینی و افکار شاعران دفاع مقدس آشنا سازد. این پژوهش نیز، از نظر موضوع به تحقیق حاضر نزدیک است؛ اما از جهت درونمایه و محتوای اصلی، تفاوت‌های بسیاری دارد.

احمد امیری خراسانی (۱۳۹۱) در مقاله «اسوه‌های مذهبی در شعر دفاع مقدس» به بررسی شخصیت‌های مذهبی پربسامدی که در شعر دفاع مقدس به‌عنوان اسوه مطرح شده‌اند، پرداخته و نتیجه گرفته است که نهضت عاشورا و حماسه‌سازان آن، بیشترین حجم اشعار را به خود اختصاص داده است.

همان‌گونه که ملاحظه گردید، آثار فراوانی در حوزه ادبیات پایداری به‌ویژه شعر دفاع مقدس به نگارش درآمده؛ ولی با موضوع «تحلیل تأثیرات اسوه‌های دفاع مقدس در شعر شاعران اصفهان» پژوهش مستقلی صورت نگرفته‌است.

۱-۳- ضرورت و اهمیت تحقیق

در رهگذر تاریخ انقلاب اسلامی و به‌ویژه دفاع مقدس، شخصیت‌هایی شاخص به‌عنوان نماد و اسوه در ادبیات دفاع مقدس اصفهان مطرح شدند. اسوه‌ها افرادی هستند که به سبب خصلت‌های خاص اخلاقی، فرهنگی و اجتماعی شایستگی این را می‌یابند که الگو و سرمشق سایر مردم گردند؛ از این رو یافتن این گنجینه‌های اخلاقی در خلال متون ادبی و شعر شاعران فرصت مغتنمی است تا با آشنایی با تأثیرات این اسوه‌ها در ابعاد گوناگون فردی و اجتماعی، نقش و اهمیت آنها در ادبیات بیش از پیش آشکار گردد؛ بنابراین، تحقیق حاضر بر آن است تا به واکاوی و تحلیل مهم‌ترین این تأثیرات پردازد و نقش کاربردی آنها را در ارتقای شخصیت آدمی و سعادت و هویت‌سازی جامعه بازتاب دهد.

۲- بحث

۲-۱- درآمد

اسوه در لغت به‌معنی پیشوا، مقتدا، قدوه، خصلتی که شخص بدان لایق مقتدایی و پیشوایی گردد. مایه تاسی، نمونه پیروی و اقتدا، سرمشق و آنچه بدان تسلی اندوهگین گردد (لغت‌نامه: ذیل اسوه). نکته قابل توجه، جمله آخر است که امروزه کمتر بدان توجه شده‌است و معنای اصلی واژه همین است؛ یعنی به ارمغان آورنده نوعی صبر و آرامش و آمادگی روحی برای تحمل دردها و مصیبت‌ها (کامیابی و دیگران، ۱۳۹۷: ۳۸). در قران کریم، واژه اسوه سه بار به کار رفته‌است؛ یک‌بار در سوره احزاب و دو بار در سوره ممتحنه و در هر سه مورد با صفت حسنه همراه است که در تفسیر آیات، دلالت بر امر سخت و مواجهه با سختی‌ها دارد (همان: ۳۹)؛ اما در پژوهش‌های معاصر، تمرکز معنای اسوه بر الگوبرداری و اتباع و اقتداست که منظور نظر پژوهش حاضر نیز همین است.

۲-۲- تأثیر اسوه‌های دفاع مقدس اصفهان بر شعر شاعران اصفهان

بهره‌گیری فراوان و پرداختن به اسوه‌های دفاع مقدس و تأثیرات آنان در خلال اشعار شاعران اصفهان و همچنین تجلی آگاهانه و شاعرانه باورها و اندیشه‌های شاعران در این

سروده‌ها به‌وضوح قابل مشاهده است. هر یک از رزمندگان اسلام به‌عنوان یک اسوه در فرهنگ پایداری به حساب می‌آیند که در اثنا و بحبوحه جنگ نابرابر در مقابل دشمن بعثی، برخی به فیض عظمای شهادت نائل آمدند و بعضی از هم‌زمان آنان زنده ماندند تا راه و مسلکشان را ادامه دهند و خود، راوی رشادت‌های آنان باشند؛ بنابراین، در این پژوهش از هر کدام از این ایثارگران عزیز و افتخارآفرین به‌عنوان یک اسوه یاد می‌شود.

شهادی و الامقام به‌عنوان اسوه‌های بارز دفاع مقدس، نقش و تأثیر بسزایی در شعر پایداری اصفهان ایفا می‌کنند و شاعران متعهد اصفهانی با ذکر نام اسوه‌های پاک و دلاور دفاع مقدس در اشعار خود از این شخصیت‌ها برای بیان افکار و اندیشه‌های خود استفاده کرده و تأثیرات چشمگیر آنان را بازگو کرده‌اند.

عمده تأثیرات و تحولاتی را که این اسوه‌های ارزشمند بر شعر و ادبیات دفاع مقدس اصفهان و حتی ایران گذارده‌اند، به‌ترتیب اهمیت می‌توان در موارد زیر خلاصه کرد:

- ۱- همانندسازی و پیوند اسوه‌ها با اسطوره‌های ملی، مذهبی و تاریخی، ۲- حفظ و احیای هویت‌های مذهبی، ملی و تاریخی، ۳- ایجاد انگیزه و تهییج عواطف میهن‌پرستی و امیدواری، ۴- پاسداری از کیان، استقلال و افتخارات میهنی، ۵- نشان‌دادن اسوه‌ها به‌عنوان «افتخار ملی»، ۶- تأثیرپذیری باورهای اسوه‌های دفاع مقدس اصفهان از اسوه‌های دینی، ۷- هشدار و آگاهی‌بخشی به جوانان و ۸- التزام به منش عارفانه عاشقانه.

۲-۲-۱- پیوند و همانندسازی با اسطوره‌های ملی، مذهبی و تاریخی

کاربرد نام شخصیت‌های اسطوره‌های باستانی، تاریخی و مذهبی در کنار نام رزمندگان دفاع مقدس و تشبیه و همانندسازی آنها به این پهلوانان و نیز، کاربرد نمادهای اسطوره‌ها در قالب واژگان نمادین، علاوه بر تأثیر ادبی، کارکردهای فرهنگی و اجتماعی بسزایی را خواهد داشت. محمدرضا سنگری بر این عقیده است که: «هویت باستانی ایران در شعر دفاع مقدس حربه‌ای برای تخطئه دین نیست و دین‌انزاری برای ستیز با هویت ملی ایران به‌شمار نمی‌رود؛ بلکه مکمل و متمم یکدیگر محسوب می‌شوند» (سنگری، ۱۳۸۶)؛ در حقیقت «پیوند در شعر شعورمند دفاع مقدس دو تجلی‌گاه دارد؛ نخست آنکه شاعر انقلابی به تکریم انقلابیون تاریخ می‌پردازد و از این راه با گذشته پیوند می‌خورد؛ دیگر آنکه زمان خود را با گذشته منظور تطبیق می‌دهد و در این تطبیق غرض‌های متعددی، از جمله تفاخر در هم‌نشانی با مبارزان

پیشین، خرسندی از ابراز همدردی با بزرگان دین و امامان معصوم^(ع) و ابراز انزجار از اهل ظلم و ستم را دنبال می‌کن.» (کافی، ۱۳۸۹).

در این میان، پیوند با اسطوره‌های مذهبی به دلیل علاقه و سنخیت بیشتر این اسوه‌های ارزشمند با الگوهای دینی و مذهبی خویش از بیشترین بسامد برخوردار است و در مرتبه بعد، پیوند با الگوهای ملی و پهلوانی به دلیل تعصبات و عرق جوانمردی و رشادتی که در وجود این اسوه‌ها وجود دارد، آشکار است و در آخر، پیوند با اسطوره‌های تاریخی در اشعار وزین شاعران دفاع مقدس اصفهان جاری است.

واژگان و ترکیباتی، نظیر رستم، خوان آخر، طلسم عشق، قلندر، علمدار سپاه، رایت افراز، یوسف، یعقوب، کلبه احزان، ابوالفضل، بوسعید و نظایر آن، علاوه بر تلمیحات زیبا و اشارات ماهرانه به اسطوره‌های ملی و میهنی کشور و تاریخ سراسر عزت و شکوه ایران، حس شورانگیزی و استبدادستیزی را در مخاطب ایجاد می‌نماید و بین این دو مفهوم، یعنی توجه به اسطوره‌های غرور آفرین و انگیزش‌های اجتماعی، پیوند و همبستگی در خور توجهی ایجاد می‌کند. برای نمونه ابیات زیر قابل توجه است:

میان این همه تابوت، دنبال که می‌گردند
 قلندر ها طلسم عشق را همراه خود بردند
 از این افسانه تنها «کلبه احزان» حقیقت داشت
 بگو رستم که پیش از خوان آخر بر نمی‌گردد
 طلسم عشق بر گردد، قلندر بر نمی‌گردد
 تو یوسف باش، بنیامین! برادر نمی‌گردد
 (آسمان، ۱۳۸۹: ۱۳)

تو را تا سر به تن باشد، کجا بینی سرافرازی
 علامدار سپاه عشق را نازم که با همت
 بنام پاسداری را که با شور ابوالفضلی
 کند بی‌دست در میدان مردی رایت‌افرازی
 کند ایثار دست و جان و سر، مانند «خرازی»
 (حاج حیدری، ۱۳۸۵: ۱۵)

برآمدند شبی با هزار دست دعا
 دو واژه از دو لبی را کنار هم چیدند
 هزار قفل فرو بسته را کلید شدند
 دو بیت ناب سرودند و «بوسعید» شدند
 (بیابانکی، ۱۳۸۵: ۵)

مشتاق عطر خوب یوسف
 بر بام آسمان نشستند
 یعقوب های دل شکسته
 فوج کبوتران خسته
 (تیکنی، ۱۳۸۵: ۹)

۲-۲-۲- حفظ و احیای هویت‌های مذهبی، ملی و تاریخی

شهدا و ایثارگران عزیز دفاع مقدس اصفهان که پیش از این از آنها به عنوان اسوه و الگو یاد شد؛ در جای جای شعر شاعران اصفهان حضور پررنگ و تأثیرگذاری دارند و هویت و شخصیت جامعه اسلامی و ارزشی ایران را جان تازه بخشیده‌اند. توصیف رشادت‌ها و اهداف متعالی آنها موضوع بسیاری از اشعار دفاع مقدس است. رزمندگان این نبرد، روایتگر مضامینی هستند که در اشعار شعرا بازتاب یافته‌است. شناساندن هویت و شخصیت افرادی که در این حادثه غرور انگیز شرکت داشته‌اند و ابعاد مختلف این دفاع غرور آفرین برای پاسخگویی به نسل‌های پرسشگر و جست‌وجوگری که این حادثه را ندیده و لمس نکرده‌اند؛ ولی در عطش فهمیدن و شناختن هویت دیروز خویش هستند؛ ضروری است و این یکی از راه‌های دستیابی به این هدف است. اسوه‌های دفاع مقدس به خوبی و با در نظر گرفتن تمام ابعاد شخصیتی توانسته‌اند، هویت از دست رفته جامعه اسلامی ایران را بازیابی و احیا نمایند و آن را در شکل و قالب جدید، در سطوح مختلف جامعه گسترش دهند. ابیات زیر که نمونه بسیار لطیف و برانگیزاننده احساسات و عواطف انسانی است، بیانگر این تأثیر است:

بی‌تو نمی‌شود که دو «با» پشت هم نوشت «بابا»، نه آب داد و نه نان را، قلم نوشت
 «بابا» نه آب داد و نه نان، درس عشق داد جان داد و بر تمام جهان دم به دم نوشت
 کوچه شده به نام تو بابای قهرمان این بار می‌شود که دو «با» پشت هم نوشت
 (سلطانی، ۱۳۸۹: ۲۶)

برخاستی تا بیرق حق را برافرازی تا از جهان رسم تغافل را براندازی
 رفتی که ما امروز، روی پای خود باشیم نه برده کس، بنده مولای خود باشیم
 برخاستی تا عشق، در پای تو برخیزد تا عطر قرآن از نفس‌های تو برخیزد
 (شاهمرادی، ۱۳۸۵: ۳۱)

جهان از شمایان پر آوازه شد خداباوری باز هم تازه شد
 حقیقت برآورد سر از حجاب دمید از افق چون گل آفتاب
 نسیم شرف شد چنان موجزن که آلاله‌دان شد بساط چمن
 شد ایران زمین سر به سر لاله‌جوش صفاهان گل‌آرا شد و گل فروش
 ز ایثار این خطه لاله خیز چه خوش کرد تمجید امام عزیز
 (صاعد، ۱۳۸۵: ۳۴)

آنچه مسلم است این است که پایه و اساس مضامین مرتبط با ادبیات پایداری و شعر مقاومت، ستیز و ایستادگی در برابر ستمگری‌ها و ستایش آزادی است و در این رهگذر، آنانکه این مفاهیم ارزشمند را جامه عمل می‌پوشانند و دیگران را با خویش همراه می‌سازند، به‌عنوان اسوه و الگو مطرح می‌گردند که در مصادیق بیان‌شده از اشعار شاعران اصفهان، ذکر نام شهدا و ایثارگران خطه دلاورخیز این شهر، نه تنها به زنده نگاه‌داشتن آن کمک می‌کند که روحیه ایثارگری و از خودگذشتگی را در جامعه استحکام می‌بخشد.

۲-۲-۳- ایجاد انگیزه و تهییج عواطف

تهییج و تحریک احساسات و ایجاد انگیزه از دیگر نمودهایی است که اسوه‌های دفاع مقدس اصفهان در جامعه اسلامی ایجاد کرده‌اند و بدین وسیله جامعه را به دفاع، مقاومت، صبوری، امیدواری و مبارزه همه‌جانبه با دشمنان این مرز پرگهر و تجاوزگران به خاک زرخیر ایران، تشویق و تحریض نموده‌اند.

نمونه‌های بسیاری از تحریض و ایجاد انگیزه که به‌وسیله اسوه‌های پاک و بی‌ادعا در بین مردم جاری و ساری است، در اشعار شاعران دفاع مقدس اصفهان نمود یافته که بررسی برخی از آنها برای شناساندن بیشتر و بهتر نقش این اسوه‌های دلاور در شعر شاعران اصفهانی، راهگشا و تأثیرگذار است. وصیت‌نامه‌ها، نامه‌ها، اشعار کوبنده و حماسی، پیشانی‌بندها، تابوت‌نوشته‌ها، خاطره‌نوشت‌ها و سفرنامه‌ها و حتی تصاویر و تمثال شهدای گرانقدر از این جمله‌اند.

در اهمیت وصیت‌نامه‌های شهدا که از نمودهای تحریض و ایجاد انگیزه در جامعه به شمار می‌آیند، سخن امام شهیدان^(ره) در صحیفه بس که: «این وصیت‌نامه‌هایی را که این عزیزان (شهدا) می‌نویسند، مطالعه کنید. پنجاه سال عبادت کردید و خدا قبول کند. یک روز هم یکی از این وصیت‌نامه‌ها را بگیرید و مطالعه کنید و فکر کنید» (خمینی، ۱۳۸۹، ج ۱۴: ۴۹۱).

تهییج احساسات در ابیات زیر نمود دارد:

خیره می‌شوم به عکس تو، چه خیره مانده‌ای!	رقص می‌کنند در تو موجی از شهاب‌ها
نبش کوچه ایستاده‌ام در انتظار تو	کاشکی بیایی از دیار سبز خواب‌ها
	(ایران‌نژاد، ۱۳۸۶: ۱۶)
در انتظار مرام رفیق‌های قدیم	هزار مرتبه تقویم‌ها جدید شدند
هنوز پنجره‌مان تا خروس‌خوان باز است	خبر دهید به آنها که ناامید شدند

برآمدند شبی با هزار دست دعا   هزار قفل فروبسته را کلید شدند
(بیابانکی، ۱۳۸۵: ۵)

رایت عشق چو در دست امام من و توس   چشم گیتی به تماشای قیام من و توس
دل قوی دار که در عرصه این رزم بزرگ   فتح ما در گرو صبر و دوام من و توس
شادمان باش که در پهنه بازار وجود   سکه عا شقی ای دوست! به نام من و توس
(جهان آرای، ۱۳۸۵: ۱۳)

در سروده‌هایی که از شاعران حوزه پایداری اصفهان سراغ داریم، نام شهدای گرانقدر و یاد کرد یادگاران آنان، سبب ایجاد و برانگیختن حس و حال امیدواری و پایداری در مردم و به‌ویژه نسل جوان و آینده‌ساز میهن اسلامی شده‌است و پرداختن به آثار بر جای مانده از شهدای عزیز، در اشعار شاعران ادب مقاومت اصفهان، یک نوع شورانگیزی و افتخار به هویت ملی را در سطح جامعه احیا نموده‌است.

۲-۲-۴- پاسداری از کیان، استقلال و افتخارات میهنی

با کمی تأمل در آثار حماسی شعر دفاع مقدس اصفهان، اهداف و مقاصد بسیاری دریافت می‌شود که دفاع و حفاظت از استقلال و تمامیت میهن و آنچه یک ملت بزرگ، همچون ایران سربلند به آن افتخار می‌ورزد، رخ می‌نماید. آنچه مسلم است، این است که برای حفظ استقلال و کیان سرزمین مادری در برابر حمله‌های بیرونی، به آمادگی و توانایی همه‌جانبه نیاز است و لازم است که در این راه، همه توان را برای مقابله با ظلم و ستم و تجاوزگری بیگانگان به کار برد.

اسوه‌های دفاع مقدس اصفهان، نه تنها در راه مبارزه با ستمگری از ارزشمندترین سرمایه خویش که همانا جان پاکشان است، گذشتند؛ بلکه با ایثار خون خود در راه حفظ کیان ملت، چراغی فراروی نسل‌های آینده شدند و باعث ایجاد انگیزه مضاعف در روح و باطن مردم و خصوصا جوانان غیرتمند ایران اسلامی گردیدند.

در جای‌جای شعر دفاع مقدس اصفهان، خصوصا اشعار حماسی و رجزمانند، تأثیرات این هدف والا و الهی را می‌توان مشاهده نمود و به داشتن این سرمایه‌های ارزشمند معنوی (اسوه‌ها) که در کمتر ملتی می‌توان مانند آنها را جست‌وجو کرد، بالید:

ای وطن، ای همیشه سرافراز   باز می‌خوانمت عاشقانه
فصل‌هایت پر از عشق و اعجاز   فصل‌هایی که شد جاودانه

این حماسه برای همیشه
 بوده تا بوده و هست تا هست
 با زمین و زمان همنشین است
 نام این خاک ایران‌زمین است

پرچم ما همواره سه رنگ است
 رنگ عشق و امید و حماسه
 رنگ سبز و سپید و شقایق
 رنگ آواز مردان عاشق
 (بیگی، ۱۳۸۵: ۷)

یادم می‌آید، اینک نفس‌های آخرت
 گفתי: بگو شعور عبادت شعار ماست
 گفתי به من، که از تو بگویم به مادرت
 ای خاکریز حادثه عشق، مشعرت!
 ناموس خاک بود که یک دم عقب نرفت
 از مرزهای خون و خطر پای باورت
 گفתי که جز خدای یگانه خدای نیست
 ای خون‌گواه عشق تو فردای محشرت
 (فردوسی، ۱۳۸۶: ۵۱)

۲-۲-۵- اسوه‌ها به‌عنوان «افتخار ملی»

هشت‌سال دفاع مقدس، دلاورمردان و فرماندهان رشید بسیاری را آفرید که نامشان در جامعه به‌عنوان الگو و افتخار ملی زبانزد جوانان شده‌است. نمونه بارز و مشخص این ادعا، نام‌های بزرگ‌مردانی است که در شعر دفاع مقدس اصفهان حضور پررنگ و برجسته دارند؛ نظیر:

به روی شانۀ شط
 و از دوردست زمین
 دعای خیس تو را قایقی به دریا برد
 فرشته پیرهن را گرفت و بالا برد
 «جلال» هم پر زد
 و رفت پیش «حسین» و «حمید» و «ابراهیم»
 (صرافان، ۱۳۸۵: ۴۳)

«جلال»، «حسین»، «حمید» و «ابراهیم» منظور شهیدان سرافراز: جلال افشار، حسین خرازی، حمید باکری و ابراهیم همت هستند که با زبانی نرم و لطیف نحوه شهادت جلال و پیوستن او به یاران شهیدش را بیان می‌کنند؛ به گونه‌ای که گویی تابلویی زیبا و پر نقش و نگار از پرواز سبک‌بالانۀ آنها در اثر ارتباط مخلصانه با معبود، پیش روی مخاطب مجسم می‌شود.

و نمونه‌ای دیگر:

بسیجی است و صفای دلش فراوان است
 حدیث «همت» اش اسطوره سرافرازی است
 جزیره‌ایست که از بچه‌های گردان است
 جزیره‌ای است که دستش به دست «خرازی» است
 (فردوسی، ۱۳۸۹: ۴۰)

پرداختن به شهدا، ایثارگران و جانبازان نیز، که خود اسوه صبر و مقاومت هستند، موضوعی است که باعث شد شاعران اصفهان، واژگان و اصطلاحات ویژه بسیاری را به زبان شعر ادبیات دفاع مقدس وارد کنند و از این رو، ادبیات پایداری را رنگ و لعاب دیگری بخشند. این اهتمام زیبا که به دلیل تیزبینی و باریک‌اندیشی شاعران دفاع مقدس اصفهان صورت گرفته، در برخی موارد به مضمون‌سازی‌های تأثیرگذار هم منجر شده است:

مردی از نسل سرهای زخمی   بازگشته است با پای زخمی
اضطراب سکوت مرا کشت   آه! ای مرد تن‌های زخمی
مانده آیا پس از سال‌ها سال   روی اندام تو جای زخمی؟
چفیه را باز کردم، ببینم   دیدم آری! تو دریای زخمی
(جوادی، ۱۳۸۹: ۶۱)

آوردن ترکیبات بدیع «نسل سرهای زخمی»، «اضطراب سکوت» و «دریای زخم»، نشانگر اوج مقاومت تا پای جان در برابر حریفی گستاخ و ظالم و شرور است که با مهارت و هنرمندی به وسیله شاعر اصفهانی به نمایش درآمده و زیبایی مضمون پایداری و ایستادگی که از مشخصه‌های وجود اسوه‌های دفاع مقدس است، پیش چشم خواننده مجسم می‌گردد. این‌گونه تصویرسازی‌های هنرمندانه که رشادت‌های دلاورمردان دفاع مقدس را به نمایش می‌گذارد؛ نه تنها برای مردمی که جنگ را تجربه کرده‌اند، یادآور خاطرات شکوهمند آن دوران است؛ بلکه برای نسل‌های دوم و سوم پس از جنگ نیز، نمایانگر از خودگذشتگی و ایثارگری‌های آزادمردانی است که تا پای جان ایستادند و اجازه ندادند حتی یک وجب از خاک میهن عزیزمان پایمال دشمنان تا دندان مسلح گردد و این نیز، از تأثیرات شگرف اسوه‌های دفاع مقدس در همه ساحت‌های جامعه، به ویژه ادبیات و شعر پایداری است:

با خاطرات زخمی یک مرد عاشق   در انتهای پرپر سرخ شقایق
با سرفه‌های زخم‌دار شیمیایی   با پایداری، پای دار شیمیایی
برخیز تا زخم تو را بر دل گذاریم   از داغ‌های بی‌شمارت شرمساریم
(ربیعی، ۱۳۸۹: ۲۱)

و شاهدی دیگر از سروده‌های زیبای شاعران دفاع مقدس اصفهان در وصف جانبازان عزیز شیمیایی و رنج و سختی نفس‌گیر این بزرگواران که همچون کوه، استوار و مقاوم در

برابر هجوم همه‌جانبه اثرات گازهای سمی بر بدن خویش، آرام و ساکت و مظلوم تاب می‌آورند و دم بر نمی‌آورند:

عده‌ای که همیشه می‌گیرند، با تمسخر سراغ حالت را
کاش می‌آمدند می‌دیدند، لخته خون لای دستمال را
نیمه‌شب‌ها که با تشنج تو، تا سر کوچه گریه می‌کردم
جز من و مادرم نبود کسی، تا بگیریم زیر بالت را
قرص‌هایت نمی‌کنند عمل، ظاهره این نبود از اول
اثر گاز سمی خردل، بیشتر کرده سن و سالت را
حجم پرونده پزشکی تو، موی یک در هزار مشکی تو
دکترت گفت: هیچ امیدی نیست خواست راحت کنم خیالت را
من کنارت نشسته‌ام یک شب، محو من می‌شوی و می‌پرسی

«روز دامادی تو آیا من؟» می‌خوری باقی سؤالت را

(ملکیان، ۱۳۹۵: ۱۲)

زبان ساده و گیرا و بیانی تأثیرگذار و بهره‌گیری از ترکیبات و اصطلاحاتی، مانند عمل نکردن قرص‌ها، موی یک در هزار مشکی و سرفه خون، همگی شدت اثرگذاری گازهای خردل و سمی را بر جسم مجروحان شیمیایی نشان می‌دهند و حال آنکه روح بلند و خدایی این عزیزان در برابر این رنج‌ها، تسلیم نمی‌شود. صبوری و پایداری جانبازان و مجروحان دفاع مقدس به‌عنوان اسوه و اسطوره‌های صبر و مقاومت، در برابر سختی‌های ناشی از جراحات‌های کاری جنگ، موضوعی است که در لابه‌لای اشعار شاعران اصفهان به‌طور مؤثر دیده می‌شود.

۲-۲-۶- تأثیر اسوه‌های دینی بر باورهای اسوه‌های دفاع مقدس اصفهان

تأسی اسوه‌های دفاع مقدس اصفهان به اسوه‌های دینی و مذهبی خود و پیروی از منش و روش ائمه معصومین (سلام الله علیهم) که به‌عنوان چراغی فراروی بشریت برای آزادی از قیود بندگی نفس و استکبار است، بخش عمده‌ای از شعر دفاع مقدس را به خود اختصاص داده‌است؛ به گونه‌ای که نمود افکار و اندیشه‌های این عزیزان که برگرفته از اسوه‌های دینی آنان است، در جای‌جای سروده‌های گوناگون شاعران اصفهانی ظهور و بروز دارد.

محمدرضا سنگری بر این عقیده است که: «سه عنصر «دین»، «مردم» و «ایران» مثلث هویت ادبی دفاع مقدس محسوب می‌شوند. تلفیق و همراهی این سه با هم، همبستگی آنها را در ذهن و ضمیر آفرینندگان ادبی دفاع مقدس نشان می‌دهد» (سنگری، ۱۳۸۹).

آفرینش بسیاری از آثار ادبی در حوزه ادبیات پایداری، به‌ویژه شعر دفاع مقدس، با باورهای دینی و مذهبی جامعه گره خورده است که در این میان، سروده‌هایی که تلمیحات و اشاراتی به موضوع عاشورا و حوادث آن و پدیدآوردندگان این حادثه عظیم مذهبی - تاریخی دارند، از جایگاه ویژه‌ای برخوردارند.

شاعر دفاع مقدس با تلمیحی ماهرانه به تشابه و همسان‌سازی صحنه جانسوز برگشتن اسب امام حسین^(ع) (ذوالجناح) که خبر از شهادت سیدالشهدا^(ع) دارد، پرداخته و آن را به آوردن خبر شهادت رزمندگان برای مادران و خواهران آنها که از جمله تأثیرگذارترین موضوعات اشعار دفاع مقدس اصفهان است؛ گره می‌زند:

ذوالجناح دیگری را بی‌سوار آورده‌اند	انتظاری در جواب انتظار آورده‌اند
مادران داغدار و خواهران سوگوار،	جامه‌های نیلی از شب‌های تار آورده‌اند
چشم‌ها خشکید بر خط افق: «پس کو سوار؟!»	ابرها، بارانی از جنس غبار آورده‌اند
ای خزان لامروت! این قرار ما نبود	لاله پرپر چرا جای بهار آورده‌اند

(آسمان، ۱۳۸۸: ۱۵)

ارتباط دادن عملیات دفاع مقدس با رویارویی اصحاب امام حسین^(ع) با یزیدیان در روز عاشورا و نقاط مشترک بسیاری که این دو تقابل با هم دارند نیز، صحنه‌های باشکوه و حزن‌انگیزی را به وجود می‌آورد که در شعر دفاع مقدس اصفهان به زیبایی به تصویر کشیده شده است.

بهره‌گیری از زمان حادثه عاشورا، مکان حادثه (کربلا)، نینوا و اشخاص حاضر در واقعه (یاران امام حسین^(ع)) و همسان‌سازی آنها با دفاع مقدس، نظیر عملیات، نام عملیات، فرماندهان و مکان وقوع آن، بر شکوه و تأثیرگذاری اسوه‌های دفاع مقدس اصفهان بر شعر این حوزه افزوده است؛ برای نمونه:

مثل شب کربلا پر از زمزمه بود	هر نهر، عبور داغی از علقمه بود
آن شب به خدا که هر شهیدی افتاد	بر خاک شلمچه، مادرش فاطمه ^(س) بود

(صرافان، ۱۳۸۸: ۴۷)

تقارن و تجانس ویژگی‌های شهدا و ایثارگران با یاران امام حسین^(ع) باعث شده که مقبولیت و جذابیت حضور این عزیزان در شعر دفاع مقدس اصفهان دوچندان گردد و

شاعران اصفهان با تمسک به این اسوه‌های پاک برای نیل به اهداف خویش که همانا گسترش و بیان موضوعات و مضامین ارزشمند معنوی در سطح جامعه است، موفق‌تر باشند. همانندی لحظات شهادت رزمندگان غیور و غیرتمند با عروج یاران امام حسین^(ع) در روز عاشورا نیز، از جمله تصویرسازی‌هایی است که شاعران اصفهان از آن الهام گرفته‌اند؛ مانند لحظه جانسوز شهادت طفل شیرخوار اباعبدالله^(ع) و به آسمان نثار کردن خون گلولی حضرت علی‌اصغر^(ع) به وسیله امام حسین^(ع) که به زیبایی با لحظه شهادت رزمندگان شجاع ایران همسان‌سازی شده که تأثیرات معنوی و روحانی آن را در شعر دفاع مقدس اصفهان به خوبی می‌توان مشاهده نمود:

بدنش تکه‌تکه، جانش سرخ	قامتش شد کمان، کمانش سرخ
از غم و داغ نو گل بستان	هم زمین و هم آسمانش سرخ
مثل مولای خود در اوج عطش	با همه دشمنان، زبانش سرخ
مادرش از غمش شده دل خون	قامتش خرد و دیدگانش سرخ
پس از آن سال‌ها رسید از راه	هم پلاکش، هم استخوانش سرخ

(سعیدی، ۱۳۸۷: ۳۱)

آوردن ترکیب زیبای «نینوای عشق» به همراه اصطلاحات و ترکیب‌های «غریبانه»، «تکه‌پاره»، «خارهای وحشی» و «آزار غنچه‌ها» گویای این مطلب است که صبر و مقاومت در برابر تجاوزگری‌ها که گاهی شهادت سرانجام آن است، عاشقانه و به دلخواه روی می‌دهد و رزمندگان عزیز اسلام از اسوه‌های بارز این عاشقانه‌ها هستند.

رنج و مشقتی که رزمندگان عزیز به‌عنوان اسطوره‌های صبر و مقاومت در جبهه‌ها و در مقابل دشمنان بعثی متحمل شدند، هم موضوعی است که شاعران دفاع مقدس اصفهان به آن پرداخته‌اند و با الهام و تأثیرگیری از آن و بهره‌گیری از تلمیحات زیبا و شاعرانه، به بیان و تجسم چگونگی تحمل آزار و سختی ناشی از وحشی‌گری ایادی استکبار مبادرت ورزیده‌اند:

دیروز پر زدید و به معنا شتافتید	یک آسمان ستاره دمید از نگاهمان
می‌رفت تا نهایت آن نینوای عشق	غمگین‌ترین سروده پرسوز و آهمان
امروز نامتان چه غریبانه خفته است	بر تکه‌پاره‌های نمادین کوچه‌ها
ای سروقامتان حسینی! دلم گرفت	از خارهای وحشی، از آزار غنچه‌ها

(صدرایی، ۱۳۸۷: ۴۰)

گاهی ویژگی‌های ظاهری و شخصیتی اسوه‌های دفاع مقدس اصفهان در ذهن شاعران اصفهانی، یاران امام حسین^(ع) در روز عاشورا را تداعی می‌کند و آنان را بر آن می‌دارد تا با الهام گرفتن از این شخصیت‌ها به بیان دلاورمردی‌ها و از خودگذشتگی‌های رزمندگان پردازند.

تشابه سردار جانباز اسلام، شهید حاج حسین خرازی به علمدار کربلا و حضرت ابوالفضل العباس^(ع)، یادآور رشادت و دلیری یاران امام حسین^(ع) در روز عاشورا است و بهره‌گیری از این شباهت در جای‌جای شعر دفاع مقدس اصفهان برای بیان عواطف و احساسات شاعرانه در حوزه پایمردی و دلاوری خودنمایی می‌کند:

تورا تا سر به تن باشد کجا بینی سرافرازی	سرافرازی نباشد عاشقان را جز به سربازی
رسد دست دلت بر دامن پر مهر جانانت	اگر از پیکرت دست تعلق را جداسازی
علمدار سپاه عشق را نازم که با همت	کند بی‌دست در میدان مردی رایت‌افرازی
بنازم پاسداری را که با شور ابوالفضلی	کند ایثار دست و جان و سر مانند «خرازی»

(حاج حیدری، ۱۳۸۵: ۱۵)

۲-۲-۷- هشدار و آگاهی بخشی

آگاهی دادن و بیدار نمودن جامعه از حوادث و اتفاقات پیش رو، خصوصاً جامعه‌ای که ملت آن انقلابی نوپا را رقم زده و اصرار دارد که روی پای خویش بایستد و ناملایمات را به جان بخرد تا به هدف والا و ارزشمند خویش دست یابد؛ از جمله موضوعاتی است که شاعران دفاع مقدس اصفهان به‌عنوان چشم بیدار و ذهن هوشیار جامعه که زودتر می‌بینند و فریاد برمی‌آورند، با بهره‌گیری از باورها و اعتقادات و حتی وصایا و نامه‌های اسوه‌های خود، در سروده‌های خویش به آن توجه داشته‌اند.

محتوای این تحذیر و تذکرها گوناگونند. گاهی حفظ و صیانت از دستاوردهای ارزشمند انقلاب که به سختی به دست آمده‌است، مورد توجه شاعر قرار می‌گیرد؛ گاهی برحذر داشتن ملت از نیفتادن در دام دشمن شیطان‌صفت مد نظر است و گاه، ادامه‌دادن راه و اندیشه و اعتقاد اسوه‌های دفاع مقدس موضوع تذکر قرار می‌گیرد:

هالا! این مواهب نیفتد به چنگ	مگر با صبوری به کام نهنگ
از این موهبت پاسداری سزد	پی حفظ آن جان‌نشاری سزد
خدا را! که شیطان بود در کمین	پی رخنه کردن به سد یقین
خدا را! که خصم است بس حیل‌کار	شورور است و نامردم و نابکار

سر رخنه دارد ز دیوار و در حذر باید از نیش افعی، حذر!
 نمرده‌است این مار زخمی هنوز تغافل نشاید از این کینه‌توز
 مبادا هوا گیرد از ما شکیب دهد خواهش نفس، ما را فریب
 (صاعد، ۱۳۸۵: ۳۹)

۲-۲-۸- عرفان عاشقانه

بی‌شک عرفان از شایسته‌ترین و عالی‌ترین مضامینی است که شعر دفاع مقدس از آن بهره برده‌است و نمود و نشانه این مضمون شایسته را در اسوه‌های حاضر در این اشعار با والاترین و تأثیرگذارترین شکل می‌توان مشاهده نمود.

گاهی در بحبوحه جنگ نابرابر هشت‌ساله که به‌درستی از آن به دفاع مقدس یاد می‌شود، نوجوانان پانزده یا شانزده‌ساله‌ای دیده می‌شوند که عارف هستند؛ بی‌آنکه حتی یک سطر از آثار و متون عرفانی را که نزد علمای عرفان و سیر و سلوک مرسوم و معروف است، خوانده باشند. رفتار و گفتار رزمندگان اسلام که برگرفته از اندیشه و باورهای دینی و عرفانی آنان است، به‌عنوان برترین و زیباترین موضوعات و مضامین شعرای دفاع مقدس اصفهان در اشعارشان مورد توجه قرار گرفته و به سروده‌هایشان غنا و ارزش بیشتری بخشیده است. مشاهده تعابیر و اصطلاحات عرفانی، مانند بذل جان و اشتیاق به دیدار جانان، مرگ آگاهی، برتری دیگران بر خود و نظایر اینها به صورت عملی در بین رزمندگان به گونه‌ای است که گویی قفل و رمز حالات و اذکار عرفانی در جبهه‌ها به دست این عزیزان باز شده و مستی، پایکوبی، سماع و ساقی و دیگر اصطلاحات ناب صوفیانه و عارفانه در بین رزمندگان، جلوه و نمود یافته و تعبیر و تفسیر شده‌است و همین مضامین باشکوه کافی است تا شاعر دفاع مقدس با کمترین زحمت و با فراغ بال به وجد بیاید و تصویرگر صحنه‌های ناب عرفانی در قالب سروده‌های زیبای ادبی گردد:

اشاره تا بغل خاک ریزها می‌رفت / و رد عشق در آغوش هور گم می‌شد / فرشته‌ها سر سنگر / سرود می‌خواندند / بلوغ، دفتر اشراق را ورق می‌زد / چه روزهایی بود / و آسمان خدا / چقدر پایین بود / چقدر فاصله کم بود بین آدم و خاک / چقدر ذائقه خوش بود روی خشکی نان / عجب بال و پر روح، رنگ رفتن داشت / و پشت پرده دنیا همیشه روشن بود (صرافان، ۱۳۸۵: ۴۲).

جاماندگان از کاروان شهادت که خود راویان و ادامه‌دهندگان اصلی آرمان‌های اسوه‌های پر کشیده (شهیدان) هستند، در حسرت بازماندن از خیل همسفران خویش‌اند و واگویه‌های حزن‌انگیز آنان به صورت نمادین، گاهی موضوع و مضمون اشعار شاعران دفاع مقدس اصفهان قرار گرفته‌است. موضوعات حسرت‌آفرین این اسوه‌های بازمانده (جانبازان و ایثارگران) در قالب آرزوی شهادت و رسیدن به یاران شهیدشان، احساس وظیفه نسبت به شهدا و خانواده‌های معزز آنان، افسوس از به شهادت نرسیدن، سرزنش کسانی که ایثارگری‌های آن عزیزان را فراموش کرده‌اند و کوچک‌شمردن دنیا و زندگی دنیایی، مشهود است.

شاعر اصفهان ترسیم‌کننده رنج‌ها و سختی‌های ناشی از تحمل دوری و فراق یادگار جنگ است که از هم‌زمان شهید خود جا مانده و هم‌راه یاد آنان را در وجود خویش دارد و بر این باور است که گاهی باید تسلیم رضای حق شد و به ناگزیر برخی از ناملایمات را به جان خرید:

از خدا تا چشم‌هایت فاصله یک جمله است	دوستت دارم گل من، دوستت دارم، همین
چند تا نقطه تمام آرزوهای من است	بعد از آن بر دست‌هایت بوسه می‌کارم، همین
بی‌تو شاعر نیستم، یک داستان خالی از	جای یک قاب قدیمی روی دیوارم، همین
لحظه‌های بی‌تو بودن پر شده در باورم	خسته از تقدیر نافرجام اجبارم، همین
خسته‌ام، تا بی‌نهایت می‌روم با خاطرات	من نمی‌خواهم که از تو دست بردارم، همین

(شاهزیدی، ۱۳۸۵: ۲۸)

و شاعری دیگر از شاعران دفاع مقدس اصفهان با الهام از ضمیر اسوه‌ای دیگر، سکوت و چشم‌بستن بر روی بی‌عدالتی‌ها و ناجوانمردی‌ها را به تصویر می‌کشد و بیان می‌دارد که وقتی به حقانیت خویش و خدای خویش یقین داشته باشی، تحمل این ناملایمات دیگر سخت نیست:

یک قاب عکس کهنه خاکی	بغض غریبت را نمی‌فهمند
هم دیدن هم‌مرزم‌ها در خاک	هم زندگی بی‌آشنا، سخت است
از آنچه تو می‌خواستی، دوریم	اما چه باید کرد، مجبوریم
وقتی به روی ناجوانمردی	باید ببندی چشم را، سخت است
تردید دارم، واژه‌های من	راز سکوت را نمی‌فهمند

با خنده‌ای می‌گویی این اوضاع وقتی یقین باشد، کجا سخت است؟
(ترابی، ۱۳۹۵: ۲۲)

۳- نتیجه‌گیری

تحولات اجتماعی و سیاسی بعد از انقلاب و وقوع جنگ تحمیلی، فضای جامعه را برای روی آوردن به گونه‌ای از ادبیات مقاومت و پایداری در قالب و شکل ادبیات دفاع مقدس هدایت کرد. دفاع مقدس به‌عنوان رویدادی بزرگ در تاریخ انقلاب اسلامی سبب شد که دگرگونی‌های ژرفی در ادبیات ایران، به‌ویژه ادبیات پایداری صورت گیرد و از این رهگذر شخصیت‌های شاخص و تأثیرگذار به‌عنوان نماد و اسوه در متون ادبی مطرح گردد.

واکاوی و تحلیل اشعار این گونه از نظرگاه‌های مختلف حائز اهمیت است. یکی از این مؤلفه‌ها که در این پژوهش بررسی گردید، حضور شخصیت‌های شاخص دفاع مقدس در شعر شاعران دفاع مقدس اصفهان است. اصفهان از جمله شهرهایی است که نقش برجسته‌ای در جنگ داشته و نقش‌آفرینی‌های اصفهانی‌ها و رشادت‌های فرماندهان اصفهانی در جنگ بر کسی پوشیده نیست؛ از این رو در این پژوهش کوشش شده‌است تا شعر پایداری شعرای اصفهانی و تأثیر اسوه‌های دفاع مقدس و نقش آنها در شعر شاعران اصفهان و تأثیرات گوناگون آن در ابعاد مختلف نشان داده شود. شاعران اصفهانی با ذکر نام اسوه‌های دلاور دفاع مقدس در اشعار خود از این شخصیت‌ها برای بیان افکار و اندیشه‌های خود استفاده کرده و تأثیرات چشمگیر آنان را بازگو کرده‌اند.

عمده‌تأثیرات و تحولاتی را که این اسوه‌های ارزشمند بر شعر و ادبیات دفاع مقدس اصفهان و حتی ایران گذارده‌اند، می‌توان به هشت دسته کلی طبقه‌بندی کرد: ۱- پیوند و همانندسازی با اسطوره‌های ملی، مذهبی و تاریخی، ۲- حفظ و احیای هویت‌های مذهبی، ملی و تاریخی، ۳- ایجاد انگیزه و تهییج عواطف، ۴- پاسداری از کیان، استقلال و افتخارات میهنی، ۵- نشان‌دادن اسوه‌ها به‌عنوان «افتخار ملی»، ۶- تأثیر اسوه‌های دینی بر باورها و منش اسوه‌های دفاع مقدس اصفهان، ۷- الگوبرداری جوانان از اسوه‌ها و هشدار و آگاهی‌بخشی به آنها و ۸- التزام به نوعی عرفان عاشقانه.

فهرست منابع

اسرافیلی، حسین. (۱۳۷۶). **عبور از صاعقه**. تهران: سرداران شهید.

- اسرافیلی، حسین. (۱۳۷۹). **مردان آتش نهاد**. انتشارات کنگره سرداران شهید خوزستان.
- اکبری، منوچهر. (۱۳۷۱). **نقد و تحلیل ادبیات انقلاب اسلامی (بخش اول: شعر)**. تهران: سازمان مدارک فرهنگی انقلاب.
- اکبری، منوچهر. (۱۳۷۱). **نقد و تحلیل ادبیات انقلاب اسلامی**. تهران: انتشارات فرهنگی انقلاب اسلامی.
- امیری خراسانی، احمد و آخشن، قدرت. (۱۳۹۱). «**اسوه‌های مذهبی در شعر دفاع مقدس**». نشریه ادبیات پایداری، س ۴، ش ۷، صص ۲۹-۵۸.
- امین پور، قیصر. (۱۳۷۲). **آینه‌های ناگهان**. تهران، سراینده.
- امین پور، قیصر. (۱۳۸۸). **مجموعه کامل اشعار**. تهران: انتشارات مروارید.
- بهمراد، نادر. (۱۴۰۰). «**تجلی اسطوره در شعر شفیعی کدکنی و بدر شاکر السیاب**». نشریه ادبیات پایداری، دانشگاه شهید باهنر کرمان، س ۱۳، ش ۲۴.
- ترابی، ضیاءالدین. (۱۳۸۱). **شکوه شقایق**. قم: مؤسسه فرهنگی سما.
- خمینی، روح‌الله. (۱۳۸۰). **صحیفه امام**. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- سنگری، محمدرضا. (۱۳۸۵). **نقد و بررسی ادبیات منظوم دفاع مقدس**. چاپ دوم. تهران: پالیزان.
- سنگری، محمدرضا. (۱۳۸۹). **ادبیات دفاع مقدس**. تهران: بنیاد حفظ و آثار. شاهرخی، محمود. (۱۳۶۷). **مجموعه شعر جنگ**. تهران: امیرکبیر.
- شاهرخی، محمود. (۱۳۷۶). **تجلی عشق**. تهران: انتشارات کنگره شهدای استان تهران.
- فقط همین**. (۱۳۸۵). به کوشش بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس استان اصفهان. اصفهان: همای رحمت.
- فیروزی، حسین. (۱۳۹۷). «**تجلی اسطوره در شعر معاصر با نگاهی به ادبیات پایداری**». پنجمین همایش متن‌پژوهی ایران. تهران: کتابخانه ملی ایران.
- قزوه، علیرضا. (۱۳۹۳). **قطار اندیمشک**. تهران: انتشارات سوره مهر.
- کافی، غلامرضا. (۱۳۸۱). **دستی بر آتش (تحلیل شعر جنگ)**. شیراز: انتشارات نوید.

- کافی، غلامرضا. (۱۳۸۱). **دستی بر آتش یا شناخت شعر جنگ**. شیراز: نوید.
- کافی، غلامرضا. (۱۳۸۹). **توکش کلمات**. شیراز: زرینه.
- کاکایی، عبدالجبار. (۱۳۸۰). **بررسی تطبیقی موضوعات پایداری در شعر ایران و جهان**. تهران: پالیزان.
- کامیابی، محمدمهدی و دیگران. (۱۳۹۷). «**تأملی در معناشناسی واژه اسوه در قرآن و حدیث**». علوم حدیث، دوره ۲۳، ش ۲ (۸۸)، صص ۲۳-۵۹.
- محمدی ده‌چشمه، حمزه. (۱۳۹۸). «**جستاری نو در اسطوره‌های شعر دفاع مقدس**». دو فصلنامه ادبیات دفاع مقدس، دانشگاه شاهد، دوره ۳، ش ۲، صص ۹۹-۱۱۸.
- محمدی خراسانی، زهرا. (۱۳۸۸). **شعر آئینی و تأثیر انقلاب اسلامی بر آن**. تهران: انتشارات مجتمع فرهنگ عاشورایی.
- منصوری لاریجانی، اسماعیل. (۱۳۸۹). **آشنایی با دفاع مقدس**. چاپ پنجم، قم: نشر خادم الرضا.
- همیشه‌های هنوز ۴**. (۱۳۹۰). به کوشش بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس استان اصفهان، اصفهان: ستارگان درخشان.
- همیشه‌های هنوز ۵**. (۱۳۹۵). اصفهان: به کوشش بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس استان اصفهان، اصفهان: دار خوین.
- همیشه‌های هنوز**. (۱۳۸۷). به کوشش حسینعلی محمدی. اصفهان: فرهنگ و مردم.
- همیشه‌های هنوز**. (۱۳۸۹). به کوشش بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس استان اصفهان، اصفهان: گفتمان اندیشه معاصر.